

BAKONYI BARLANGKUTATÁSAIM FONTOSABB EREDMÉNYEI*

I.

Az 1950—1952. évi kutatások

A M. Áll. Földtani Intézet 1950. júniusában bízott meg a bakonyi barlangokban, fülkékben, odúkban stb. végzendő kutatásokkal.

A Bakony dolomit- és mészkőmasszívumai olyan nagymérvű rongálódáson és karsztosodáson estek át, hogy ennek következtében barlangjainak, fülkéinek, odúinak s ereszeinek tekintélyes része összeomlott, betömődött, elpusztult. Egyik legkitűnőbb szakemberünk, *Bertalan Károly*, az 1935-ben megalakult Magyar Turista Egyesület Bakonyi Osztályának barlangkutató csoportja megbízásából bejárván a Bakonyt, ennek eredményeképpen 50 címszó alatt 57 barlangról számol be, amelyek közül 46-ot fel is keresett, felmért, egyiket-másikat próbagödörökkel meg is ásott. Ezt a munkáját 1943-ban 16 új címszóval ki is bővítette. Ha ezt nem teszi, ez a tekintélyes szám évről évre összezsugorodnék. Nagy előnye munkájának, hogy a benne felsorolt barlangokat s rokonalakulatokat helyrajzilag pontosan lerögzítette, megjelenési formájukat pontosan leírta s nagy szorgalommal összegyűjtötte a reájuk vonatkozó irodalmat is.¹

Ez volt a biztos kalauzom a Bakonyban, *Bertalan* pedig nem egyszer személyesen is mellém szegődött mint élő kalauz, amit évek múltán sem győzők eléggé megköszönni neki.

Megbízásomnak hármass célja volt : 1. a barlangokat kitöltő egyes rétegekből minták behozatala, hogy meg lehessen állapítani azok foszfortartalmát, ezzel kapcsolatosan az erre vonatkozó irodalom lehetőleg teljes összegyűjtése ; 2. e rétegek őslénytani maradványainak a sztratigráfiai elvek szigorú betartása mellett való megmentése és 3. az egyes lelőhelyek rétegeiben esetleg jelentkező művelődéstörténeti emlékek összegyűjtése s értékelése.

Bár történeti, földrajzi, geológiai és turisztikai adataink bőséges számmal voltak addig is a Bakonyról és nem voltunk teljesen híjával az őslénytani adatoknak sem, a szélesebb körre kiterjedő rendszeres kutatás mégis hiányzott erről a területről. Így pl. a kitöltő rétegek anyagának vegyelemzése is csak váratott magára és azt sem tudtuk pontosan, a részletekre is kiterjedőleg, hogy palaeontológiai szempontból hány százalékgig is teljesítettük már a reánk váró feladatokat. — Ennek kapcsán merül fel a kérdés, hogy vajjon a természetnek e egyszerű formációihoz fűződő különböző emberi kultúrák feltárása, megmentése tekintetében hányadán is állunk. Ezt nem lehet kézlegyintéssel elintézni, mert földrajzi helyzetünknel, természeti adottságainknál fogva területünk olyan feladatkomplexumot képvisel, amely nemcsak a mi vállainkra nehezedik, hanem közös a Kárpátmedence összes államaival, sőt a Kárpátok óvén kívül fekvő, de azzal szomszédos területekével is.

Az volt a tervem, hogy a reám bízott munkát több évre felosztva szakaszonként végzem el s amennyiben munkatársakat kapok, azok egy részét az érdekelt vidéki múzeumok ősrégészeiből fogom toborozni, azonban az

anyagiak miatt ennek a tervemnek csak egy része valósulhatott meg.

I. 1950. júniusában a veszprémmegyei Csesznekben fogtam munkához, ahol a *Vároldal*-nak *Kőmosó* felőli részén két sziklaereszt ásattam meg : Az egyik a Vár alatti barlang előtti feltárástól jobbra fekszik s az itt húzott 1 m széles és 4 m hosszú árok : I. fent egy 2,25 m vastag, porszerű erdei humuszréteget mutatott (benne temérdek felülről behullott mészkőtörmelék között egy pár őskori cserepet, III. Béla csészés rézermét, 2 középkori vasalást leltem) ; II. alatta barna homokos agyagrégteg jelentkezett, amelynek folytatlagos lemélyítése későbbre halasztódott. — A másik sziklaernyő, a *Kőmosó* mentén fennebb, mélyebben feküdt. Az alatta lemélyített 3 m hosszú, 1 m széles kutatóárok az alábbi rétegegymásutánt adta : I. fent 0,6 m vastag, sok mészkőtörmelékkel tartalmazó, művelődéstörténetileg s faunisztikailag egyelőre sterilisnek látszó, fekete erdei humuszréteg mutatkozott ; — II. alatta 0,3 m vastag, sárga, kevés mészkőtörmelékkel tartalmazó, homokos agyagrégteg következett, amelyben feltört állati csontokat (ételmaradék!) és széndarabkákat leltem, mint az ember ottélésének nyomait ; — III. ez alatt egy barnább színű, homokos agyagrégteg következett, amelyben már több volt a felülről behullott mészkőtörmelék ; benne ételmaradékokat képviselő, hasogatott állati csontokat leltem. Egyelőre csak 0,46 cm-ig mélyítettem le.

A *Kőmosó* balpartján van a *Kecskebarlang* nevű odú. Mindössze 3 m hosszú és 2,3 m széles. Ovális szája meredeken lecsap, tehát előtér nélküli s így az itteni ki- s bejárás nehézségekkel járhatott. A szája széléig ki volt töltve. K-re nézett. — Rétegvizonyai : I. fent egy 8–10 cm vastag, befelé elvékonyodó lőszpor helyezkedett el, amelynek alapján jelenkori tüzelési nyomot figyelt meg ; — benne szilvavag, mogyoróhéj s egy XVIII. sz.-beli mázas táltörredék határozta meg a korát. — II. alatta már 0,13–0,14 m-re széndarabkákat jeleztek az ottani éles nyomait s ezek a sárga lőszrétegben folytatódtak 0,7 m mélységig, azonban rajtuk kívül mit sem leltem a sokat ígérő jelek után. Az odú alja kifelé lejtett, a benne való tartózkodás nem volt kellemes és kényelmes, rövid, átmeneti jellegű meghúzódóhely lehetett.

A cseszneki *Kővölgy* volt a szintere a folytatlagos kutatásoknak. A jobb oldalon, omlófélben levő kis barlang előtt eszközölt levágás rendjén az alábbi szelvényt kaptam : I. fent egy 0,4–0,6 m-es fekete, erdei humuszréteg mutatkozott, amelyik telidestele volt mészkőtörmelékkel. Benne recens faunát s széndarabkákat leltem. — II. Alatta sok mészkőtörmelékkel tartalmazó 0,5–0,7 m vastag barna, homokos agyagrégteg következett, amely a felszín alatt 1,3 m-ig terült el. A benne lelt, hasogatott, tehát ételmaradékokat képviselő állati csontok korát valószínűleg megmondják a réteg szélén lelt neolitikus cserepek és a még meghatározásra váró széndarabkákat, úgyszintén a szintén meghatározandó gazdag mikrofauna is. III. Harmadikul, ez alatt egy sok

*1952. november hó 26-án a Barlangkutató Szakosztályban tartott előadás.

¹ *Bertalan K.*, A Bakony-hegység barlangjai. Turisták Lapja 1938. évi márciusi és áprilisi száma. — U. az.

U. ott az 1943. évi októberi és decemberi száma. Az első ismertetéshez az egyes barlangokra vonatkozó bő irodalmat csatol.

meszet, mészkőtöredéket tartalmazó, átlag 0,4 m vastag barna, homokos agyagréteg feküdt. A benne lelt széndarabkák meghatározásra várnak, a széthasogatott állati csontok velük együtt az ottélés bizonyítékai. — IV. Az alatta levő mésztufaréteg a megásott helyeken sterilis volt.

A *Kővölgy* baloldalán egy 3 folyosószerű bejáratral bíró barlang van. A közbelső előtt lemellyített kutató árok fala az alábbi szelvényt mutatta: I. fent 1 m vastag erdei humuszréteg jelentkezett sok mészkőtörmelékkel s kevés recens faunával. — II. Alatta sárgás-barna, homokos agyagréteg feküdt, amelynek vastagsága egyenlően volt: 0,55, 1, 1,25 m-t is mutatott. A benne lelt, hasogatott állati csontok korát a velük együtt felszínre kerülő, de még meghatározásra váró széndarabkák fogják megmondani. — III. Ez alatt egy halvány-sárga löszréteg következett, amelyiket csak 1 m-ig vittem le. Sterilisnek mutatkozott.

A mellette levő sziklaeresz alatt végzett ásátás nem járt eredménnyel.

A *Kőmosó* jobboldalán két barlangi folyosómaradvány vonta magára figyelmemet. A szájuk előtt eszközölt levágás nemleges eredménnyel járt, így mindkettő felszámoltak tekintendő.

Mind a *Kőmosó* sziklaerényői, mind pedig a *Kővölgy* két barlangja előtt eszközölt ásátások tájékozódó jellegűek voltak. A szén- és faunisztikai maradványok meghatározása után dönthetünk a folytatólagos munkálatok felől.

2. 1950. évi ásátásaim második szintere az ugyancsak veszprémmegyei Dudar és Bakonyoszlop határelválasztójában a *Kőhegyárok*, vagy más néven *Ördögárok* volt.

Az árok feje közelében, annak jobboldalán, a dudari határban van a Bakony legnagyobb barlangja, a 120 m hosszú, kétszintű *Nagybarlang* vagy *Ördöglik*. Éva-barlangnak is mondják. Nummulites mészkőből oldotta ki a viz.

A bejárat rész, vagy előtér felett még jókora mennyezetrész ugrik ki, s szolgál védelmül az eső ellen. D 20°-ra néz, átmérője 6 m. Az előtte elterülő terras szélétől befelé 5 m-re, 2 m széles folyosószerűvé szűkül, befelé folytonosan lejtve.

A közepéből kinőtt két hatalmas bükkfa miatt kénytelen voltam a baloldalán, a szája felé egy az elején 1 m széles, befelé 2 m-ig szélesedő kutatóárhoz húzni. A jobboldalon nem lehetett a rétegegymásutánt megállapítani, mert az idők folyamán sokféle turkáláson, bolygatáson esett át. A baloldal a következő rétegegymásutánt mutatta: I. fent egy 35–56 cm vastag, fekete erdei humusz helyezkedett el, amely tele volt mészkőtörmelékkel — recens faunával — kirándulóktól elhullatott holmikkal; — II. egy 45 cm vastag, u. olyan összetételű, de meszebb réteggel folytatódott, amelyben recens fauna társaságában őskori cserepeket, köztük spirális diszút is leltünk; — III. ez alatt egy 46 cm vastag, sárgásszürke réteg feküdt, amelyik a szürkeségét a felette levő réteg által történt megfestődéstől kapta; — benne sok volt a behullott mészkőtöredék, sokszor igen jelentős tömbök alakjában; — IV. lejjebb sárga homokos agyagréteggel folytatódott, amely már nem festődött meg; — vastagsága 1,2 m volt, tehát a felszíntől 2,6 m-ig nyúlt le. Az ennek bolygatatlan részében lelt emberi és állati maradványokról alább; — V. Alatta egy ugyanolyan sárgásszürke, homokos agyagréteg következett, mint a III. Vastagsága 52 cm volt. Kutatóárkom beljebb már egy 2,75 m hosszú és 2,5 m széles tornává bővült, amely lefelé egyre szűkül, nehogy a laza összeállású s mészkővel, mészkőtömbökkel bőven telerakódott réteg reánk omljon. — VI. réteggént megint a sárga, homokos agyagréteg következett 1,7 m vastagságban, szerény faunával (szarvas, kecske), közte mikrofaunával is. — VII. Meglepetésül beljebb, már megbolygatott részen, egy 56 cm vastag, fekete erdei humuszréteg következett a tárna belső szélé felé, recens faunával, neolitikus, bronzkori cserepekkel. A tárna itt 0,8 × 0,6 m terjedelművé szűkül s így meglehetősen nehezen tudtuk az alatta jelentkező VIII. terra rossából álló réteget 1,36 m vastagságban kiásni, s így a felszíntől 6,7 mélységben be kellett szüntetnünk a különben sterilis réteg további lemellyítését.

Ezzel a munkával betekintést nyertem ennek az előtér résznek zavartalan s részben megbolygatott részébe,

rétegegymásutánjába, egyben meggyőződtem arról is, hogy a különböző korbelturkálások — nem nevezhetem ásátásoknak! — alaposan megzavarták, tönkretették az előtér jórészenek rétegvizonyait, de szerencsénkre maradt még annyi, amennyi sok értékes megfigyelésre alkalmas s ha majd ezt az előtér jó mélyen a szélétől kezdve fogásonként fel tudjuk tární, az egykori sziklafenekig, megkezdhetjük az előtér folytatását képező két helyiség feltárását is. Addig sokszoros költséggel járna azok további feltárása s nem is lehetne bennük rendszeres munkát végezni.

Az egyes rétegek, mint említettem, tele voltak mészkőtörmelékkel, tömbökkel, amelyek mind az előtér mennyezetéről hullottak le. Pusztá rátékintéssel is megállapítható, hogy ez a mennyezet szenilis, rétegekre bomlik, mállik, naponként hullik le róla egy-egy kisebb-nagyobb darab.

Az előtér részben így töltődött fel, részben pedig a baloldalából idenyülő két kis, ferde kürtőből eső időben kiömlő víz révén, kisebb mértékben a szája kétoldaláról való folytonos beomlás által. Hogy a mennyezetből kioldódó agyag is hozzájárult ehhez, ahhoz nem fér kétség.

A IV. rétegben 2 m mélyen egy 23 cm átmérőjű tűzhely mellett jelképes koponyatemetkezésre akadunk: egy kőlapra helyezve kb. 2 éves gyermek fejevázának homlokrésze feküdt, balról védte a sziklafal, jobbról élére állított kőlap s a tetején is kőlap volt: — a kőlapról hátracsúszott a fejeváz hátsó része, amit mindjárt megtaláltunk. A tűzhely tulsó oldalán, részben már a bolygatott részben vékony állati szárcsontok feküdtek. Mellette s a tűzhely mellett, vagy azzal szoros kapcsolatban nem leltünk semmit. Hogy azonban jelképes, részleges temetkezéssel van dolgunk, azt a fejevázrészeknek tűzhely mellett való gondos eltemetése kétségtelenné teszi.

Korát a vele egy rétegben lelt zöld leveli béka (*Hyla arborea* L.) és pele (*Glis glis* L.) a mezolitikum elejére, az ú. n. mogyoróperiódusba datálja.

Nem terjeszkedem ki a különböző korú turkálásokból megmentett recens fauna felsorolására, meg kell azonban említenem, hogy a legrégibb zavarás a rómaiak idejére vezethető vissza, esetleg csak római legionáriusok, vagy római uralom alatti barbárok látogatásának emlékét őrzi a *Valentinianus* (I. u. 364–375) három kis bronzérme; egy alabástromgyöngy talán jazyg-szarmata hagyaték a III. sz. végéről, a IV. elejéről; — III. Béla ezüstbracteátája a XII. sz. végéről beszél nekünk; — a szlávnak mondott edénytöredékek nem mutatják a finomabb kivitelű hullámvonaldiszt, hanem inkább a germánokéra jellemző, ritkább s szélesebb vonalú árkolásukkal nem annyira az I. u. V–VII. sz.-ra, mint inkább későbbi, valószínűleg a XII–XIII. sz.-ra vallanak; — egy Nagy Lajos korabeli vassarkantyú az *Ördöglik* XIV. sz.-beli látogatásának bizonyítéka.

Az *Ördöglik*-től balra levő, nagyobb sziklaeresz megvallatása rendjén neolitikus települési nyomokra akadtam: jáspiisszilánk, edénytöredékek, szénmaradványok.

Két másik sziklaeresz alatt végzett kutatásaim nemleges eredménnyel jártak.

Az *Ördögárok* középső barlangja is a dudari oldalon fekszik. Egyelőre rövidlélezetű ásátással kísértem meg, hogy a szája előtti rétegről meggyőződjem. A munkám akadályozó sziklatömbök miatt abba kellett hagynom s kevés mikrofaunával, valamint egy neolitikus s egy bronzkori edénytöredékkel kellett beérnem.

*

Az *Ördögölgy* bejáratánál, már a bakonyoszlopi oldalon, a völgy felett 12,7 m magasságban fekszik az ú. n. *Kisbarlang*, amelynek 1,6 m széles szája K–10°-ra néz, mélysége 2,6 m, itt felkap az két folyosóba folvátódik, amelyek egyikének (II.) sziklafeneke van, a másikba (I.) kevés erdei humusz ülepedett. Bejárata omlófélben van. Az itt eszközölt levágás az alábbi szelvényt eredményezte: I. fent sok mészkőtörmelék tartalmazó fekete, erdei humusz ülepedett, amelynek legnagyobb vastagsága 0,38 m volt. Befelé egyre vékonyodott. Benne neolitikus viaszopál-magkötőredek, szilánkok, vakarót, cserepeket, ételmaradékok képviselő állatcsontokat, recens faunát (szarvasmarha, disznó, róka,

madár) — egy betúrásban pedig *Hadrianus* (I. u. 138) közép-bronzérmét leltük. — II. Alatta egy m-es barnás lőszréteg jelentkezett, amely a barnát onnét kapta, hogy a réteg itt beázott, befelé azonmár, ahol nem volt kitéve a csapadék hatásának, s sárga volt. Benne még meghatározásra váró szén-üblakát, *Ursus spelaeus* Rosenm. ujjpercét, vörös sis-magkötőredéket s egy lár.dzsahegynek beillő, ott, részben pattintott, barlangi medve szárcsont-éket leltem. Ez a dárdahégyeszerű fegyver a maga pottságát nem itt nyerte, hanem így hozhatták ide; a jáspismagkővön mikrolitikus penge negatívuma szik s így minden valószínűség szerint az aurignaci riódus emléke. Leltem még ebben a rétegben égett lati csontokat, ételmaradékok képviselő, hasogatott csontokat, árák részére előre széthasogatott állati csontokat, *Vulpes vulpes* L. szárcsontját és ujjpercét, *Lepus timidus* L. csigolyáját.

Ez a lőszréteg az alján mészkötőrmelékbe ment át, a barlang egykori fenekébe, amelyik teljesen meddő volt.

A barlang feneké kifelé lejtett s így a benne való huzamosabb tartózkodásra alkalmatlan volt. Átmenetileg húzódhattak meg benne az aurignaci vadászok.

3. A dudari *Magoshegy* öt fülkáját is szemrevételezttem. Részletes s rendszeres megásatásuk a jövő feladata. A III. sz.-t máris felszámoltnak lehet tekinteni.

4. A bakonyzentlászói *Zsiványbarlang* és *Kőpince* megvallatását a mellém beosztott *Gábori Miklósr*a bíztam, aki 1951. július hó 9-én szóbelileg azt jelentette, hogy mit sem lelt bennük.

5. *Gábori Miklóst* bíztam meg 1951. júliusában a szűcsi határban levő *Odvaskő* korábbi kutatásokból származó középső tárnájának további feltárásával, valamint a bakonybéli kiscigáthegyi odúban végzendő próbakutatásokkal. Munkája, mint jelentette, mindkét helyen nemleges eredménnyel járt.

Magam a szentgáli és úrkuti rövid ideig tartó kitérő után már 1951. július havában nagyobb erővel vágtam bele a bakonybéli ú. n. Száraz Gerence jobbpartján, a *Pörgölhegy*-ben levő barlang előterének feltárásába.

Erdélyi tapasztalataimból tudtam, hogy az előtérrel bíró barlangok a legbiztosabbak a kutatások számára és pedig annál az egyszerű tapasztalati tényről fogva, hogy a barlangban való tartózkodás kényeszerű s így kellemetlen volt és legfeljebb a hideg és veszedelem elől való meghúzódnás, menekülés indokolta azt. Egyébként az ősembernek életének jórésze, eltekintve a vadászattal és esetleg halászáttal is másutt eltöltött időt, a barlang előtérén játszódott le, az itt gyűjtött tűznél süítették meg vadászszákmanyukat, itt dobálták el, vagy égették el a lakmározás után a különféle állati csontokat, itt dolgoztak, sütkéreztek stb.

Előtte *Bertalan Károly*, *Mottl Mária* és *Szakolszky István* dolgozott itt. *Mottl* és *Szakolszky* a barlang szája előtti előtér közepén, *Bertalan* a barlang előlő részének közepe táján ásott.

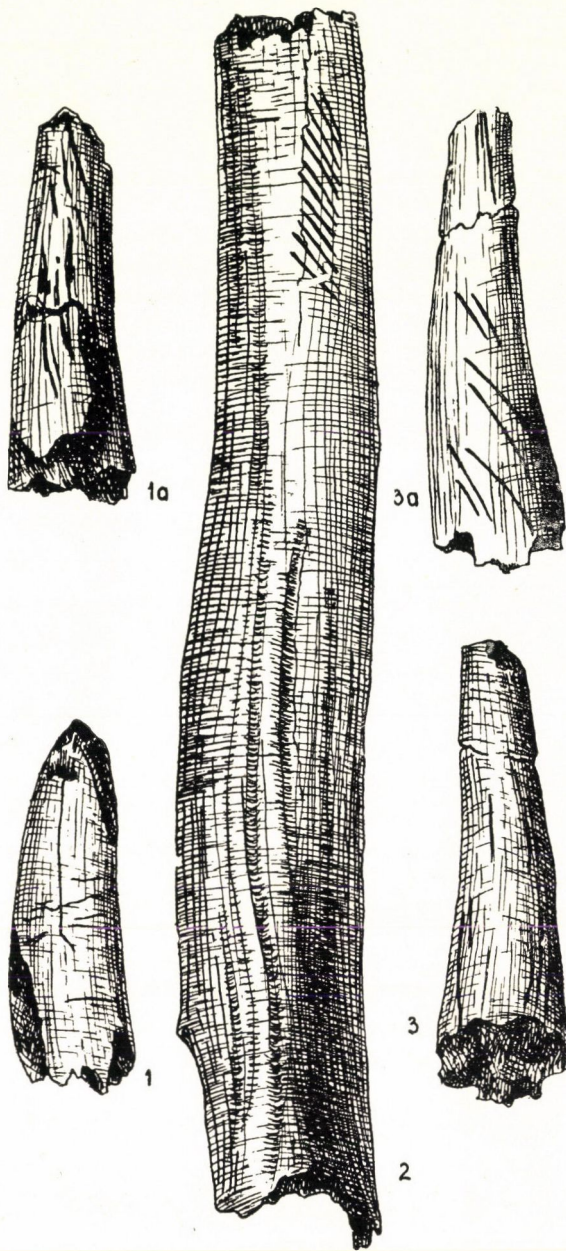
Kutatásaik, kevés faunától eltekintve, nem jártak eredménnyel. *Mottl* ugyan azt írja a *Quartár* 2. k. 133. lapján, hogy a Veszprémvármegyei Múzeum is ásott itt, ez alkalommal 10 réteg jelentkezett s az alsóban primitívus moustiérei holmikát leltek.

A barlang *Dachstein*-mészkőbe mélyül, nyílása egy 3–5 m széles terembe vezet, *Bertalan* egy 1,3 m mély próbaárokkaal vallatta meg, amelynek rendjén tizenegyfélé réteget állapított meg. *Szakolszky* 1,2 m mélyen állítólag solutrének látszó pengét lelt.

A szemrevételezéskor a barlangnak ÉK-re néző szája 2 m széles és 1,15 m magas volt. Előtte húzódnott, félig-meddig betömődve, az 1 m széles és 2 m hosszú, *Mottl*-féle árok. Mindjárt ezt kezdtem kiszélesíteni, mélyíteni és a szakadék felé meghosszabbítani. Az eredmény mind faunisztikai, mind pedig művelődéstörténeti szempontból igen szép és biztató volt.

Eltekintve a felső holocénkori, fekete, erdei humusz-rétegtől, amelynek vastagsága alig tett ki 18–20 cm-t, három réteg körvonalaival kezdtek kibontakozni: a fekete, erdei humuszréteg alatt egy laza összeállású, vöröses-barna agygréteg (vastagsága fent a barlang szája felé elérte az 1,65 m-t, az ettől 8,5 m-re eső szakadék felé fokozatosan vékonyodott); ez alatt egy szürke, homokos agygréteg és részben vele egy szintben (az előtér bal-

felén), jórészt pedig alányúlólag egy sárga, iszapolt lősz-réteg, amelynek alsó határa még 1952-ben sem volt megállapítható. Ugyanakkor még nem határolódott el a két réteg tartalma sem faunisztikailag, sem pedig művelődéstörténeti szempontból. A szürkében lelt szén-szilánkok fontos biztatást jelentettek a folytatólagos kutatások érdemleges volta szempontjából.

1. kép. 1—2. Díszített *Cervus elaphus*-agancsok, 3. *Capra ibex* szarvtöredéke. Bakonybéli. — Фиг. 1. 1—2: Рог благородного оленя (*Cervus elaphus*) с нарезками. 3: Фрагмент рога козерога (*Capra ibex*), Баконьбель. — Fig. 1. 1—2. Ramures ornées de *Cervus elaphus*. 3. Fragment de ramures de *Capra ibex*. Bakonybéli.

Íme, *Varrók Sarolta* szíves meghatározása szerint az 1951-52. évi ásítások rendjén, a vöröses-barna rétegben lelt fauna listája, és pedig

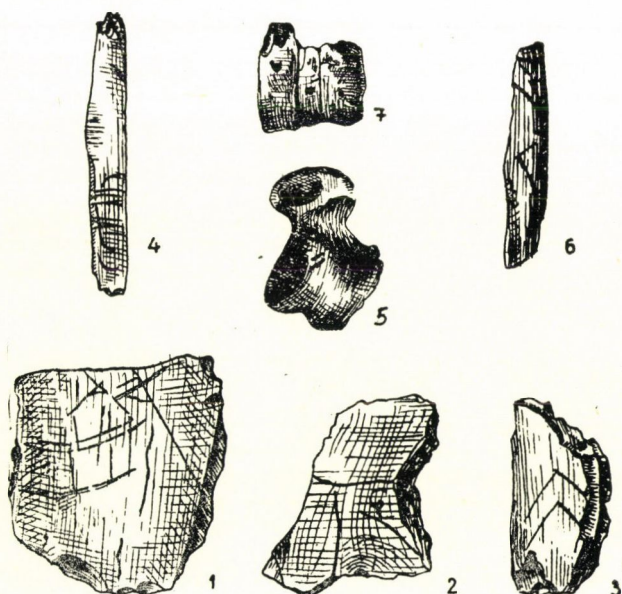
a) a holocén jellegű:

1. *Bufo bufo* L. Tömeges.
2. *Bufo viridis* L. Tömeges.
3. *Pelobates fuscus* Laur. Ritka.
- 4—6. *Aves* indet., 5 db.

7. *Talpa europaea* L. 16 db.
8. *Erinaceus roumanicus* Barr.—Ham. 6 db.
9. *Citellus citellus* L. 3 db.
10. *Glis glis* L. 7 db.
11. *Cricetus cricetus* L. 5 db.
12. *Apodemus* sp. indet. 5 db.
13. *Murinae* sp. indet. 5 db.
14. *Arvicola scherman* (Shaw) 14 db.
15. *Rattus* sp. indet. 1 db.
16. *Spalax* sp. indet. 9 db.
17. *Lepus europaeus* Pall. 4 db.
18. *Canis lupus* L. 1 db.
19. *Vulpes vulpes crucigera* Bechstein 2 db.
20. *Meles meles* L. Tömeges.
21. *Felis catus* L. 4 db.
22. *Sus scrofa* L. 1 db.
23. *Capreolus capreolus* L. 1 db.

b) A vöröses-barna agyagréteg pleisztocén faunája :

1. *Bufo bufo* L. Tömeges.
2. *Bufo viridis* L. Tömeges.
3. *Pelobates fuscus* Laur. Ritka.
- 4—8. *Aves* indet. Ritka.
9. *Talpa europaea* L. 11 db.
10. *Erinaceus europaeus* L. 1 db.
11. *Chiroptera* ind. 1 db.
12. *Cricetus cricetus* ssp. Ritka.
13. *Microtus* cf. *arvalis* 1 db.
14. *Arvicola* sp. Ritka.
15. *Spalax* sp. 1 db.
16. *Canis spelaeus* Goldf. 3 db.
17. *Ursus spelaeus* Rosenm. 4 db.
18. *Ursus arctos* L. 1 db.
19. *Meles meles* L. Tömeges.
20. *Felis silvestris* Schreb. 9 db.
21. *Lynx lynx* L. 3 db.
22. *Asinus* sp. 1 db.
23. *Capreolus capreolus* L. 5 db.
24. *Megaceros giganteus* Blum. 1 db.
25. Kis növésű *Bovina* 1 db.
26. *Cervus elaphus* L. több égett agancstörödéke.

2. kép. Diszített csonttörödékek. Bakonybél. — Фиг. 2. Фрагменты костей с нарезками, Баконьбел. — Fig. 2. Fragments d'os ornés. Bakonybél.

Ebből a rétegből került ki még között egy tűzkőből pattintott per amelyiknek hátlapján hornyolatszerű látszanak. Ez a technikai eljárás az felső szakaszában lép fel s teljes virág. periódusban éri el. Egyelőre mit sem, solutrői periódus mellett szólna s így törödékiünk az aurignaci emelet hagyatékai.

Egy ugyancsak ebben a rétegben lelt, szilánkot a hajlott hegyére mért pár ütés á formáltak. (3. kép. 2.)

Több jelentéktelennek látszó, jáspisból árvésőt 1951-ben is letem ebben a réteg meg szaporodott a számuk.

A művelődéstörténeti leleteknek ebben rétegbe tartozó pár darabja már 1951-ben erejével hatott. Ezek: egy *Cervus elaphus* (1. kép 1.), amelyen pár sekély, széles karcolás, egykori tulajdonosa ezzel valamit ki akart egy *Cervus elaphus*-agancs, amelyen pá bekarcolt finom vonalak látszanak (1. kép harmadiknak egy *Capra ibex*-szarvvég, amely karcolatokkal látott el a palaeolitikus val annakidején elejtette (1. kép 3), — végül egy petrifikált állati koponyatörödéke, amelynek kovakéssel vagy árvésővel eszközölt, bizarr ka vannak (2. kép 1).

Azok a részben kopott, moustiérei technikával de nem tipikus dárdahégyek, helyesebben csak hegyeszerű készítmények és vakarók, amelyek a különböző pontjairól, részben a szürke rétegben tűzhely mellől kerültek ki 1951-ben, olyan prob vetettek fel, amelyet 1952-ben sem tudtunk megol.

Ez is egyik ösztökélő erő volt, amelyik a faunisztikai maradványok mellett arra kényszerít hogy folytassam itteni ásataimaimat.

Az előtér balfelén 1952-ben, úgyszólván tömege kerültek felszínre a bekarcolt és részben díszített áll. csontok. Számuk megközelítette a negyvenet. Lelte egy őz-ujjperemet is, amelyik sípnek volt megfúrva.

Ezzel bebizonyosodott, hogy a Pozsonyi kapu-n felső palaeolitikumnak nemcsak anyagi, hanem szellem javai is bejöttek a Kárpátmedencébe, és pedig nem olyan szegényesen, mint azt a bajóti Öregkő nagy barlangjának díszített ártörödéke, amuletféléje, az istállóskői barlang két árja, a komárniki Szarvasbarlang bordatörödéke, a csoklovinai barlang átfúrt medveszárcsontja alapján gondolhattuk.²

A szellemi művelődés e képviselői mellett szépen szerepelnek az anyagi kultúra körébe vágó eszközök, főképpen vakarók, árvésők. Anyaguk csak kismértékben tűzkő, jórészt a helyszínen, vagy a közelben számban előforduló jáspisok, viaszopál, kvarc, kalcidon, amelyek kisebb göröngyökben fordulnak elő s így érthető, hogy a róluk lepattintott szilánkok is kisméretűek.

Azokról a kova-, jáspis-, viaszopál- stb. pengékről, amelyek látszólag nem estek át a részletesebb megmunkáláson, gondosabb vizsgálat után megállapíthatjuk, hogy egyes részeit bizonyos célokra külön is megdolgozták.

Az 1951/52. évi ásatásból a 3. kép szemléltet egy-néhányat: az 1., 2. és 3. sz. jobbra hajló hegyű, kisméretű megmunkáláson átesett kovaárvéső; — a 4. sz. négy lapú viaszopálpengé, törött; — az 5. sz. kis árvéső, anyaga jáspis; — a 6. és 7. sz. jáspis-vakarótörödékek, az aljuk retusált; — a 8. és 9. sz. jáspis-pengévakarók, részben retusáltak; — a 10. és 11. sz. jáspis-árvésők, a 11. sz.-nak az alját vakarónak képezték ki.

Aránylag sok a kisméretű árvéső, amelyek szintén nem estek át a részletesebb megmunkáláson, hanem általában a reájuk fordított egész technika arra szorítkozott, hogy a hegyüket tegyék egy pár ütéssel alkalmassá arra, hogy velük dolgozhassanak. A jelen esetben az aránylag sok karcolt s részben díszített csontholmira kell gondolnunk.

² Fontosnak vélem itt is megemlíteni, hogy Mészáros Gyula, muzeológus a veszprémmegyei Lovason ősköri

limonitbányában korasolutrői dárdahégygel meghatározott, gazdag, szépen díszített bányászszerszöket lelt.

nyúl
117-
0,28
ságé
ban
szél
dar
jás
ko!
tői
ko
—
lá
p
á
c
t
t

Az ilyen természetű csontok az egész felső palaeolitikumot jellemzik, a Pyrenéi félszigettől az Uralig követhetjük nyomaikat.

A 2. kép 2–7. sz. ábrájának valamennyije más és más karcolt, illetőleg díszítő motívumot mutat. Különös fontosságot kell tulajdonítanunk a 3. sz.-nak, amely meánder maradványát szemlélteti s ezzel az ukrainai Mezine gazdag meánderes díszű csontemlékeivel mutat szoros kapcsolatot; — az 5. sz.-n csak két rovátka van; — a 6. sz.-nak zezzug-vonalas dísz is szoros összekötő kapcsolatot képvisel a Kelet-Északkelettel és Délnyugattal; — a 7. sz. párhuzamosokkal ékített. — Az 1. sz. erősen petrifikált állati koponyaszilánkról korábban már szóltam. Itt is ki kell hangsúlyoznom egy pár vonalnak kunyhótőre emlékeztető voltát, amelyekkel rokon ábrázolásokat, határozottabb kivitelben, a spanyol és franciaországi barlangok falán leltek.³

Az 4. kép bekarcolt vonalakkal bíró csontokat ábrázol. Közülük az 1. sz. vonalai eltérnek az egyenestől, akárcsak a 2. kép 2. sz. csontdarabján az egyik vonal. Nincs kizárva, hogy meánder végét akarja ábrázolni.

Az 1952. év nyarán kerültek felszínre azok a párhuzamos vonalakkal bekarcolt csontok is, amelyeket a XL. t. A. kép szemléltet.

Az 1. és 3. sz. borz, a 2. sz. macska felkarcsontja. A többi jórészt szilánk. Törési felületük régi. A 9. sz.-nak alsó rovátkája mellett a preparálás rendjén támadt sérülés lyuknak látszik. — Ennek a képnek 10. sz. ábrája őzujjpercet szemlélteti, amely félig át van fúrva s így lett belőle vadászsp. Párját ismerjük a hazai leletek közül a bajóti Öregkő nagy barlangjából a korasolutréi művelődési szakaszból,⁴ az Istállóskői barlangból két példányban, éspedig a felső aurignaci szakaszból, továbbá a Pilisszántói kőfülkéből, ahol gazdag magdalénikori emlékek társaságában került felszínre.⁵ És hogy távolabbi példákat is hozunk fel, a németországi Sirgenstein-en a mieinkhez hasonlóképpen bekarcolt vonalakkal megjelölt csontok társaságában, késő-aurignaci rétegben léték,⁶ a franciaországi Bruniquel-en magdalénikori rétegben⁷ fordult elő, tehát NyDny-on s nálunk is az egész felsőpalaeolitikumban végig szereplő vadász-készséget képvisel.

Tőlünk K-re a Kárpátmedencében csak a komárniki (Comarnic, Krassó-Szörény m.) Szarvasbarlang háromszögös díszű (vulva?) bordatöredéke,⁸ és a csoklovina

Cioclovina, Hunyad m.) átfúrt barlangi medve szár-csontja⁹ párhuzamosítható a mi leleteinkkel. — D-re a jugoszláviai Potočka-barlangban leltek párhuzamos vonalakkal díszített árat, amelyet hol a középső, hol az alsó, hol pedig a felső aurignaci emeletbe sorolnak.¹⁰

A szomszédos Morvaországból a Pekárna-barlang leletei,¹¹ Predmost,¹² Brno¹³ emlékei, a Kostelik-barlang bizarr díszítésű csontjai,¹⁴ stb., — Lengyelországból a Mammut¹⁵ a Jerzmanovska-,¹⁶ a Maszycka-barlang¹⁷ stb. leletei részben egykorúak a bakonybéliekkel, jó részükben fiatalabbak: solutréi és magdalénikoriak, de úgy festenek, mint egyazon művelődési kör hagyatéka. Ennek a művelődési körnek korban is elsőrangú összetevői az ukrainai Mezine,¹⁸ a kievi Kyril-utcai¹⁹ és Honeci² gazdagon díszített csontemlékei.

Ezeknek a sebtében felemlített s teljességre nem számított adatoknak a tanulmányozása rendjén hatalmas perspektíva nyílik meg a jövő kutatói számára, de ugyanakkor temérdek probléma is vetődik fel, amely mind megoldásra vár s ezek megoldásában közvetlen szomszédaink túl a lengyel, szovjet, német, francia és spanyol, valamint a svájci szaktársakkal kéz a kézben dolgozva kell megoldanunk.²¹

Bizonyos tekintetben hátrányban vagyunk velük szemben a nyersanyag tekintetében: van jáspisunk, van opálunk, kalcedonunk, szerpentinünk stb., de hol állunk mi tűzkő tekintetében, akár K-ÉK, akár pedig Ny-DNY-felé tekintünk?²²

Ezek után felmerül a kérdés, hogy korban hova helyezzzük a 1–4. képen és XL. t. A. alatt bemutatott leleteket?

Az eddigiekben összehasonlító anyagot is soroltunk fel különböző európai lelőhelyekről, de ez nem volt csak egy bizonyos felső palaeolitikus fő-, vagy alkorszakhoz kötve, több helyről említettünk azonban, a mi leleteinkkel azonos korú, tehát java- vagy felső-aurignaci analógiákat. A kételyek teljes eltüntetése érdekében még három szempontból kell mérlegre tennünk az eddigi bakonybéli eredményeket.

Az egyik a pollenanalízis. Ez a vizsgálat még nem történt meg. — Nem történt meg továbbá a réteg különböző pontjairól megmentett széndarabkák vizsgálata sem, pedig ez az akkori flórára vetne világot. Mindkettő a közeljövő feladata.

³ V. ö. H. Breuil, L'âge des cavernes et roches ornées de France et d'Espagne. Rev. Arch. 9. 1912. 10. ábra. — Roska, A régibb kőkor (Cluj-Kolozsvár, 1926), 94. kép.

⁴ Hillebrand J., Magyarország őskőora. Die ältere Steinzeit Ungarns. AH XVII. k. Budapest (1935), 17–19. l. és V. t. 18. — Kadič O., A jégkor embere. Der Mensch zur Eiszeit (Budapest, 1934), 94–100.

⁵ Hillebrand, i. m. 14–15. l. és IV. t. 19. — Kadič, i. m. 90–93. l.

⁶ R. R. Schmidt, Die diluviale Vorzeit Deutschlands. (Stuttgart, 1912), 14–20. sz. — Roska, i. m. 65. kép.

⁷ Tarn-et-Garonne, v. ö. A. de Mortillet, Musée Préhistorique (Paris, 1881). XXIX. t. 219. kép. — Roska, i. m. 171. kép.

⁸ Balogh Ernő, Ösemeri maradványok a bánság hegyvidék két barlangjából. Restes de l'homme fossile dans deux grottes de la contrée montagneuse de Bánság. Közlemények (Kolozsvár) II. 1942. 1–14. l. A díszített bordatöredék a 12. lapon 7. kép alatt.

⁹ Roska M., A diluviális ember nyomai a csoklovina Chólnoky-barlangban. Traces de l'homme diluvien dans la caverne Chólnoky à Csoklovina. Dolgozatok (Kolozsvár) III. 1912. 201–249. — Schröter Z., A csoklovina barlang. Barlangkutatás-Höhlenforschung. V. 1917. 175–191. — A barlangra vonatkozó részletes irodalmat ld. Roska, Repertórium. (Kolozsvár), 62–64.

¹⁰ S. Brodar, Das Paläolithikum in Jugoslawien. Quartär, I. 1938. 140–172. A Potočka-barlangról a 149–159., valamint a VI. és VII. t. A szóbanforgó ár a VII. t. 2. sz. alatt. — Zolt, Altsteinzeitkunde (Stuttgart, 1951), 13. kép 5, 6, 14 és 14. kép kora-aurignacinak véli.

¹¹ K. Absolon und N. Czizek, Die paläol. Erforschung der Pekárna-Höhle in Mähren I. (Brno, 1926), 2. u. ott 1927.

¹² V. ö. Matiegka, J. Homo predmostensis. Česká Akad. Vida Umeni Tr. II. — MAGW. XXIV. 40. 11.

¹³ Hoernes M., Der diluviale Mensch. (Braunschweig, 1903), 137. és 55. ábra. — Roska, i. m. 90. kép.

¹⁴ V. ö. Křiž, La caverne Kostelik. L'Anthropologie, (Paris, 1899), 257. 25–28. ábra.

¹⁵ L. Kozłowski, Sztarsza epoka kamienna w Polsce, Le période paléolithique en Pologne (Résumé). (Poznań, 1922), X. t. és u. az: Die ältere Steinzeit in Polen. Die Eiszeit I. k. X. t.

¹⁶ V. ö. Kozłowski, i. m. XIV. t. 1–12.

¹⁷ U. ott XV. t.

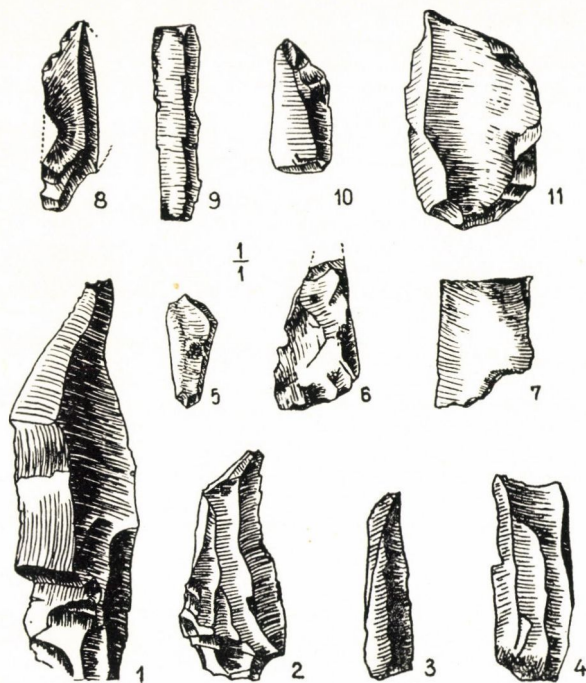
¹⁸ Th. Wolkow, Nouvelles découvertes dans la station paléolithique de Mezine-Ukraine. CIA. (Genève, 1912), I. 415–425.

¹⁹ U. ott 188.

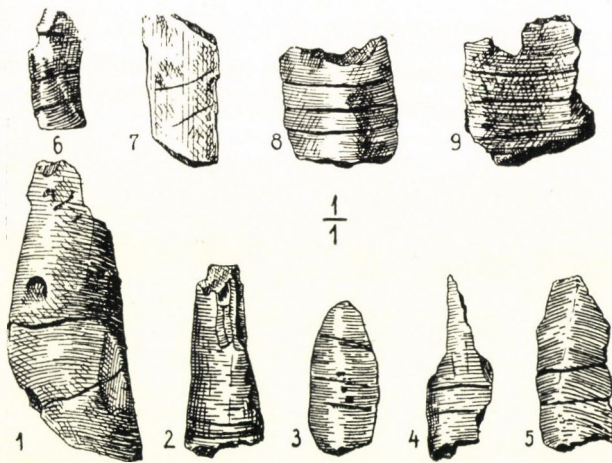
²⁰ Scerbakivsky V., Eine paläol. Station in Honeci-Ukraina. Die Eiszeit III. (1926), 106–116.

²¹ H. Breuil, Les subdivisions du paléol. supérieur et leur significations. CIA. (Genève, 1912), 165–238.

²² Palaeolitikus koveleleteinknek az anyag szempontjából való származása még tisztázatlan. Így vagyunk a mezo- és neolitikusakkal is. A rézkoriakról az a vélemény, hogy lengyelországi eredetűek. Erdélyben a szita-bodzai (Sita) Dealu Negru-ban (Fekete-hegy) szálban van még nagy bőségben, fekete, palaszürke és kávébarna színben. Az itteni aurignaci vadászok vihették magukkal a háromszékmegyei Hídvégre (Hoghig), ahol az Árnyékoldat-határ részben leltek szita-bodzai eredetű kovaholmikat; — a brassói Barcasági Szász Múzeum munkatársai a fogarasmegyei Pestere község barlangjában leltek u. onnét való kovából készült aurignacikori holmikat.

3. kép. 1—3. Kova-árvésők, 5, 10—11. Jáspis-árvésők.
4. Viaszopálpenge. 6—9. Jáspis vakarótöredékek. Bakonybél. — Фиг. 3. 1—3. Кремневые долота. 5, 10—11. Долота из яшмы. 4. Пластика из воскового опала. 6—9. Фрагменты скребков из яшмы. Баконьбель. — Fig. 3. 1—3. Burins de silex. 5, 10—11. Burins de jaspe. 4. Lames en opale de cire. 6—9. Fragments de racloirs en jaspe. Bakonybél.

4. kép. Díszített csonttöredékek. Bakonybél. — Фиг. 4. Костяные фрагменты с нарезками, Баконьбель. — Fig. 4. Fragments d'os ornés. Bakonybél.

A harmadik a vöröses-barna agyagrétegből kikerült fauna megvallatása.

Bár ez a réteg mennyiségileg is gazdag mikrofaunát adott, ennek ellenére, — *Kretzoi Miklós* szíves közlése

²³ V. ö. *Roska M.*, A ponorohábai Bordu-Mare barlangjának palaeolitikuma. Das Paläolithikum der Höhle im Bordu-Mare von Ponorohába. Közlemények (Kolozsvár) III. 1943. 47—61.

²⁴ *Max Verworn* pl. a franciaországi Boncellesen figyelte meg ezt. V. ö. *M. Verworn*, Reisetudien in Belgien und Frankreich. Correspondenzblatt XLI. 36—41.

szerint — a fauna sztepei jellegét nem lehet kimutatni. A kihangsúlyozottan erdei alakjai mellett (szarvasok, őz, hiúz, vadmacska, medve) inkább a bozótosok, mint a nyílt puszták alakjai jelennek meg.

Ez a fauna kizárja azt, hogy a vele kapcsolatos réteget a pleisztocén végére, művelődéstörténetileg pedig sztepei jellegű magdaléni periódusba helyezzük. Erősen erdei jellege a hazai viszonyok között aurignaci (würm I/II), vagy még inkább moustiéri (felmenő würm I) jellegét mutat.

Az őz jelenléte különösen, de a szamár fogai is minden kétséget kizárólag az utóbbi állítást igazolják.

Asinus-leleteink nemcsak a Kárpátmedencében (Ponorohába, Subalyuk, Tata), hanem Európa mediterrán területén is kizárólag csak ebből a korszakból kerültek ki.

*

Ebből a vöröses-barna, porózus agyagrétegből, főképpen annak az aljáról, valamint a szürke rétegről s annak belsejéből olyan jáspisból, serpentintből pattintott vakarók, kaparók, dárdahegyszerű holmik kerültek elő, amelyek jórésze kopott, határozott típust nem adnak, de megmunkálásuk módja moustiéri jellegű.

A XL. t. B. 1—5. sz. alatt mutatok be belőlük egy kis sorozatot. Az 1. sz. trapezoid vakaró, amelyet képünk az előlapjáról ábrázol, mert szabálytalanul ennek élét retusálták, a hátlapján csak pár ütés nyoma látszik; — a 2. sz. háromszög alakú, élének mindkét oldala átesett a retusáláson, éspedig moustiéri módra, ami nem ritka jelenség.²³ A 4. sz. voltaképpen sárga jáspispenge, amelyet megközelítőleg félválásra formáltak, hátlapján élén több, előlapi élén csak pár ütés okozta retus látszik; — a 3. és 5. sz. zömök, egy darabban leütött jáspisdárdahegyszerű holmi, a hegye mindkettőnek letörött a maga idejében.

A XL. t. C. három vakarója vörös jáspisból való. Az 1. sz.-t bizonyos jóakarattal moustiéri módra retusáltak mondhatjuk, a másik kettő is átesett az ősember kezének munkáján.

Ebben a rétegben több kisebb-nagyobb, vörös festékgöröngyöt is leltem.

*

A sárga, iszapolt löszrétegben egyik helyen kristályos mészkőből pattintott vakaró- és dárdahegyszerű eszköz- és fegyverfélék feküdtek, amelyek bizonyos rokonságot árultak el a csoklovinai barlang szájánál lelt, ugyancsak kristályos mészkőből való testvéreletekkel. Egyikén-másikon pár csorbulás látszik. Éleik nem kopottak.

Olyan problémát képviselnek, amelyet csak a folytatólagos ásatások rendjén oldhatunk meg.

Pseudoeszközök bizonyos körülmények között magában a rétegben is keletkeznek s még retuszerű megmunkálási féle is szokott lenni rajtuk.²⁴ A mi esetünkben erről nem lehet szó.

A kétségtelenül emberi kézen átment, moustiéri technikát eláruló holmik rétegtani hovatartozása tekintetben a velük együtt a sárga, iszapolt löszrétegben lelt

1. *Bufo* sp. 6 db,
2. *Rana* sp. 1 db.,
3. *Spalax* sp. 1 db.,
4. *Arvicola* sp. 5 db.,
5. *Vulpes vulpes* sp. 1 db.,
6. *Ursus spelaeus* Rosenm. 2 db.,
7. *Sus scrofa* L. 1 db.,
8. *Rangifer tarandus* L. 1 db.

is csak megszorítással utal a Subalyuk II.-re. Végleges hovatartozásukat a folytatólagos ásatások döntik el.

T. i. nálunk ez nem első eset, hogy felső palaeolitikus rétegből moustiéri izlésű leletek kerültek ki. *Hillebrand* a kiskevélyi barlangból aurignaci leletek társaságában

— *Commont* a krétamasszivum egyes helyeiről kimosott kréta helyén keletkezett üregekbe, zsebekbe esett kova-göröngyökkel kapcsolatosan figyelte meg ezt. V. ö. *Commont*, Apropos d'éolithes. Annales de la soc. géol. du Nord, XXXVIII. 1909. XII. 15.-i. ülése. — Ld. részletesen: *Roska*, i. m. 62.

közül ilyeneket.²⁵ — Ilyeneket szolgáltatott solutréi dárdahegyekkel, a bajtói *Öregkő* nagy barlangja is.²⁶ — A *Herman Ottó*-barlang leletei között szerepel egy félkör idomú, moustérii módra retusált vakaró is.²⁷

Felmerül a kérdés, hogy vajon mennyiben szabad ezekben a durvább kiállítású holmokban kevésbé kényes munkára szánt eszközöket látnunk?

Olyan feltevés, amelyre ma nem tudunk feleletet adni. Mindenesetre lényeges dolog, hogy ezeknek a holmoknak egy része kopott, s ez a kopottság másodlagos helyen való fekvésükkel, vagy használt voltukkal függhet össze. Akad azonban közöttük éles élű is s ez nehezebbé teszi a kérdés kibogozását.

Nem a véletlen munkája, hogy az *Ördöglik*-ban középső kőkori jelképes sírra akadtam. A Kárpát-medencéből ez az egyetlen ilyen természetű lelet, amely a németországi *Grosse* és *Kleine Ofnet*-barlangok sokkal gazdagabb koponyatemetkezéseit juttatják eszünkbe,²⁸ de mezolitikus leleteink jórésze ennek az átmeneti korszaknak az elejéről származnak,²⁹ és egy részüket a Dunántúlon fedték fel. Így a győrmegyei leleteket³⁰ és alsómerítőpusztai csontszigonyt.³¹ Nem kell e helyütt is különösebb hangsúllyal rámutatnom a Pozsonyi kapu fontos, közvetítő szerepére.

A Pörgölyhegy-i (Százaz Gerence) barlang előtere leleteinek jórészt a java- vagy késő-aurignaci vadászok hagyatékának tulajdonítottam. Az 1951/52. évi ásatások sok mindent nem hoztak felszínre, ami ezt a meghatározást tipológiailag is jobban alátámasztaná. Értem ezen a nyelés késpengéket, a Font Robert-típusú, szárnyútványos nyílhegyeket s a javaaurignaciban fellépő, a felsőben, sőt a magdalenében is szereplő, magas, vagy

hajógerincalakú kaparókat stb. És nem letem még az eddigi ásatások rendjén a francia irodalomban *Gravette*-néven szereplő, kényelmi retusokkal megdolgozott fokú, kis késpengéket, a későaurignaci szakaszhoz ezeket a kimondottan rétegmeghatározó eszközeit sem.³²

Mindezekről ismertetésem II. részében kívánok beszámolni. Ehhez szándékozom csatolni a megfelelő szelvényeket is, amelyek ez alkalommal csonkán kerülnek közlésre.

Az 1951. évi ásatások rendjén tervbe vettem a nyersanyag beszerzése kérdésének legalább részben való megoldását is. A szentgáli határban levő *Tűzköves hegy* és az úrkuti *Tűzkőhegy* határnév is ösztökélt erre. Szemrevételeztem a két határrészt. A *Tűzköves hegy*-en egyelőre nem lehetett kutatni a túlsűrű bozót és indák miatt, ellenben az úrkuti határban műhely nyomaira akadtam, ahol eolitikus jellegű holmik mellett az ősember kezén kétségtelenül átment jáspis- és viaszopálholmikat gyűjtöttem. Hasonlókat hoztak be munkásaim a szücsi *Vörös föld*-ről és a bakonybéli *Murabánya*-határreszből.

Ha a Földtani Intézet és a Magyar Nemzeti Múzeum térképére vetítené a nyersanyagot sejtető határneveket (*Tűzköves Miskolc*!) s bizonyos nyersanyagok előfordulási helyeit, sok őskori műhelyre, telepre jönénk rá.

Probatum est! Erdélyben így fedeztem fel a Fehér Körös-menti, a szatmármegyei bikszádi, stb. műhelyeket.

Valószínű, hogy az őskori alkorszakok tekintetében nem fognak egységes leleteket szolgáltatni, a cél szempontjából azonban ez másodrendű kérdés.

Roska Márton

RAPPORT SUR NOS RECHERCHES DANS LES GROTTES DU BAKONY

I.

Les fouilles de 1950—1952

(Résumé)

L'Institut Hongrois de Géologie nous a chargés en 1950 d'explorer les grottes du Bakony. Notre mission avait un triple but : 1. rapporter des échantillons des couches remplissant les grottes pour pouvoir établir leur contenu phosphorique, et recueillir les publications relatives à ce sujet, — 2. rassembler les vestiges paléontologiques d'après les principes de la stratigraphie, — 3. protéger et évaluer les trouvailles archéologiques apparues dans les différentes couches.

1. Nous avons commencé notre travail en juin 1950 à Csesznek, dans le comitat de Veszprém. Les fouilles effectuées sur les territoires de Kőmosó et de Kővölgy avaient un caractère d'orientation ; à cet endroit nous n'avons pas trouvé de vraies vestiges paléolithiques certains.

2. C'est sur le territoire dénommé le Ördögárok, s'étendant entre Dudar et Bakonyoszló que nous poursuivîmes nos recherches dans la même année. Nous avons trouvé ici juste au seuil de la grotte Ördöglik, dans

la IVe couche, une tombe symbolique d'enfant ; près d'un fourneau dont le diamètre était de 22 cm, nous avons trouvé un matériel squellitique comprenant le front et la partie postérieure d'un crâne placé sur une table de pierre et protégé par des pierres. Rien ne fut trouvé en dehors du crâne. Le *Hyla arborea* L. et le *Glis glis* L. trouvés dans la couche permettent de dater cette tombe du début du mésolithique, de la période dite de enoissetes.

A l'entrée du Ördögárok est situé la grotte dite Kisbarlang (fig. 1) à m 12,7 au-dessus de la vallée. Son ouverture large de m 1,6 donne vers l'Est. Elle est longue de m 2,6. A cet endroit elle se sépare en deux couloirs (I et II) dont l'un (I) a un fond de rocher et sur l'autre (II) est déposé une mince couche d'humus forestier avec faune récente. La coupe effectuée à l'ouverture est de 0,38 m. Nous y avons constaté une épaisse couche noire d'humus forestier (marqué dans le dessin par des lignes obliques) dans laquelle gisaient des débris de calcaire. Nous y avons trouvé des poteries néolithi-

²⁵ Hillebrand, i. m. 14. l. 3. ábra.

²⁶ U. o. 18. l. 8. ábra. Moustieri voltak kétséges.

²⁷ Kadić, i. m. 15. l. 22. kép. 5. sz.

²⁸ R. R. Schmidt, i. m. 36—42. és XIII—XIV. t. — V. ö. Roska, Az újabb kőkor. (Kolozsvár, 1927), 51.

²⁹ Hillebrand J., Ungarländische Funde aus dem Mesolithikum. WPZ. XII. 1925. 81—83.

³⁰ V. ö. Gallus S. és Mithay S., Győr története a vaskorszakig I. k. (Győr, 1942), 20—31. Az itt felsorolt Bakonytamási, Győr, Győrszemere, Kisárpáspuszta, Kisszentpálpuszta, Koroncó, Lázpuszta, Pázmándfalu, Pudpuszta, Rábaszentmiklós, Románd és Selyemcsukpuszta tardenoisai és campignyinek vélt leletei részben még hitelesítésre szorulnak.

³¹ Nemeskéri J., A mezolitikus kultúra új nyoma Magyarországon. Természettudomány, 1948. 221—222. l. Egysoros szakával bíró hárpunáról van szó, amelyet

a maglemosei periódusba oszt. — Marosi Arnold, Aszékese-fehérvári múzeum őskori csontszigonya. AÉ. 1936. 83—85. Voltaképpen Csór község (Fejér m.) határában az Alsómerítő pusztához tartozó Sárretn került felszínre 1,8 m-es tözegréteg alatti homokból.

³² Az 1953. évi ásatások tisztázták az eddigi három pleisztocén réteg egymáshoz való viszonyát, sőt alattuk egy negyedik, hatalmas terra rossa-réteget fedtem fel, amely az előtér sziklatalapzatára rakódott és ami művelődéstörténetileg különös súllyal esik a latba, mind a szürke, mind a sárga, mind pedig a vörös réteg bőséges mennyiségben és változatban tárta elénk a maga tartalmát. A kétoldalt kis mértékben még megváltatott vörös-barna agygréteg is újabb leleteket szolgáltatott. Belőle meglehetősen terjedelmű részt hagytam meg a későbbi, esetleg újabb szempontok alapján fogantatandó kutatások részére.

ques et des grattoirs avec les fragments d'os de *Bos taurus* L., *Sus scrofa domestica* L., *Lepus timidus* L., *Vulpes vulpes* L. et *Avis*. — Dans la couche de loess jaune j'ai trouvé en plus d'*Ursus spelaeus* Rosenm., *Vulpes vulpes* L. et *Lepus timidus* L. un fragment de nucleus de jaspe, sur lequel on peut y voir le négatif d'un microlithe de caractère aurignacien, et aussi une arme ressemblant à une pointe de lance fort usée, fait par éclatement d'un os du tibia d'un ours. Des restes de charbon conservent les vestiges du chauffage de jadis. Derrière l'ouverture de la grotte nous avons trouvé un creusage de l'époque romaine dans laquelle gisait une médaille moyenne d'Hadrien.

3. Nous avons reconnu les cinq niches du mont Magoshegy de Dudar.

4. Nous avons chargé notre assistant M. Nicolas Gábori de fouiller les grottes *Zsiványbarlang* et *Kőpince* de Bakonyszentlászló, ainsi que la caverne médiane de la grotte *Odvaskő*, située en territoire de Szücs, grotte qu'on avait déjà commencé à fouiller avant nous, et aussi la caverne du Kisgáthehy de Bakonybél. M. Gábori a rendu compte de résultats négatifs.

Nous avons commencé à fouiller le seuil de la grotte se trouvant dans la montagne de Pörgölhegy à Bakonybél, située sur la rive droite du ruisseau Száraz Gerece. Avant moi Mme Marie Mottl a essayé de pénétrer dans ces strates par un chantier de sondage large de 1 m et long de 2 m, mais en dehors de la faune elle n'y a rien trouvé. C'est ce chantier que nous avons élargi et approfondi.

Lorsque nous avons commencé notre travail, l'ouverture de la grotte était large de 2 m et haut de 1,15 m, il était cependant visible qu'elle s'élargissait vers la droite et s'ouvrait au Nord-Est. Le complexe des couches dégagées présentait en haut une couche d'humus forestier noir, épais de 18—20 cm, au-dessous de celle-ci se trouvait une couche d'argile lâche brun-rougeâtre, qui, vers l'ouverture de la grotte atteignait une épaisseur de 1 m 65, et vers le bord du devant — à une distance de 8 m 5 de l'ouverture de la grotte — allait en s'amincissant. Sous celle-ci se trouvait une couche d'argile grise sableuse et au même niveau, ainsi que plus profondément, se trouvait une couche de loess jaune lavée. En 1951—1952 on ne pouvait encore constater quel était le rapport entre les deux couches et où était leur limite inférieure. Les restes de charbon trouvés dans la couche grise annonçaient de bons résultats.

Nous présentons la faune de caractère a) alluvial et b) du pleistocène de la couche d'argile brun-rougeâtre, dans le texte hongrois.

C'est dans cette couche du pleistocène que nous avons trouvé en 1951, un éclat de silex noir dont la pointe était transformée par quelques coups en un burin busqué (fig. 4, N° 2), puis des fragments de ramures ornés de *Cervus elaphus* (fig. 2, N°s 1 et 2) et de *Capra ibex* (fig. 2, N° 3), et finalement un fragment d'un crâne d'animal fort pétrifié, orné de gravures bizarres (fig. 3, N° 1).

Le nombre de nos trouvailles s'est augmenté au cours des fouilles de l'année 1952. Nous présentons sur la fig. 4, sous les N°s 1, 2, et 3 des burins busqués en silex, sous les N°s 5, 10 et 11 des burins busqués en jaspe, sous le N° 4, une lame en opale de cire, et sous les N°s 6—9, des racloirs en jaspe.

Les fig. 3, 5 et 6 représentent des os d'animaux ornés, et la fig. N° 10 montre un pipeau fait d'une phalange de chamois.

Nous avons présenté la faune de la couche, mais les restes de charbon doivent être encore identifiés. La faune, d'après la communication de M. Nicolas Kretzói, ne présente pas un caractère de steppe; en dehors des animaux forestiers (cerfs, lynx, chevreuil, chat sauvage) c'est plutôt quelques uns de leurs vari-

antes vivant dans les buissons qui apparaissent que ceux des steppes ouvertes.

Cette faune exclue la période magdalénienne, son caractère fortement forestier, par rapport aux conditions de notre pays, dénote un caractère aurignacien (Würm I. II) ou plutôt moustérien (Würm I).

La présence du chevreuil, et particulièrement une dent d'âne justifient sans aucun doute cette dernière constatation.

C'est exclusivement à cette époque que nous connaissons des fossiles d'âne non seulement dans le bassin des Carpathes (Panoroháza, Subalyuk, Bajót), mais aussi dans les régions méditerranéennes de l'Europe.

La couche brun-rougeâtre et particulièrement ses parties inférieures, ainsi que la couche grise ont fourni des racloirs faits d'éclats de jaspe et de serpentine, et des produits ressemblant à des pointes de lance, qui cependant ne montrent pas un type défini.

Leur exécution est de caractère moustérien. Les fig. 7 et 8 en montrent quelques exemples.

*

A un endroit du loess jaune lavé gisaient des instruments ressemblant à des racloirs et à des pointes de lance, ainsi que des espèces d'armes, faites d'éclats de calcaire cristallin, non usées, trahissant une certaine parenté avec les objets trouvés près de l'ouverture de la grotte de Csoklovina (Cioclovina, comitat de Hunyad) et exécutés également en calcaire cristallin.

Ces objets amènent des problèmes que les fouilles ultérieures vont résoudre.

Les trouvailles présentées aux fig. 7 et 8, et les

1. Bufo sp. 6 pièces
2. Rana sp. 1 pièce
3. Spalax sp. 1 pièce
4. Arvicola sp. 5 pièces
5. Vulpes vulpes sp. 1 pièce
6. Ursus spelaeus Rosenm. 2 pièces
7. Sus scrofa L. 1 pièce
8. Rangifer tarandus L. 1 pièce

trouvés à la même place ne renvoient qu'avec des restrictions à Subalyuk II. Leur identification définitive sera établie par les fouilles ultérieures. Les grandes grottes de Kiskévélly et de Öregkő à Bajót ont également fourni des trouvailles de style moustérien.

En quelle mesure nous est-il permis de voir dans ces outils d'exécution grossière, des instruments destinés à des travaux moins délicats? C'est une question à laquelle nous ne sommes qu'à mesure de pouvoir donner une réponse satisfaisante.

Nous avons classé la plupart des trouvailles de la grotte de Pörgölhegy dans la sous-période aurignacienne supérieure, bien qu'au cours des fouilles nous n'ayons pas trouvé des lames de couteaux à manches, des pointes de flèche type Robert-Font, des grattoirs carénés et des lames genre Gravette.¹

Dans la première section de nos fouilles, en partant des noms des territoires, ou suivant les renseignements de nos ouvriers, nous avons trouvé les endroits où les paléolithiciens ont acquis la matière brute.

Martin Roska

¹ Au cours des fouilles de 1953 nous avons confirmé les rapports de trois couches et leur épaisseur; même tout au dessous, une épaisse couche de terra rossa est apparue, qui s'est déposée sur le rocher du devant de la grotte. Des lames à manche et des lames genre Gravette sont également apparues. Nous rendrons compte de tout ceci dans la partie II de notre étude, où nous donnerons les coupes des couches qui, à présent, ne seront publiées que fragmentées.